

Лазебна О. А.,
Національний технічний університет України "КПІ", м. Київ

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕМОЦІЙНУ ОЦІННІСТЬ МЕТАФОРИЧНИХ СЛІВ В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ (на матеріалі німецької мови та австрійського національного варіанту німецької мови)

У статті порушується питання взаємовідношення метафоричних та аксіологічних концептів, детально аналізуються та розглядаються метафори як засоби вираження оцінки в німецькій мові та австрійському варіанті німецької мови.

Ключові слова: оцінка, оцінна метафора, оцінна категорія, метафора, засіб вираження оцінки.

В статье затрагиваются вопросы взаимоотношений метафорических и аксиологических концептов, подробно анализируются и рассматриваются метафоры как средства выражения оценки в немецком языке и австрийском варианте немецкого языка.

Ключевые слова: оценка, оценочная метафора, оценочная категория, метафора, средство выражения оценки.

It is common knowledge that evaluating metaphors are grounded in cultural and language spaces. The article analyses the role of evaluative metaphor as a component of literary text in German and Austrian languages.

Keywords: evaluation, evaluating metaphor, evaluating category, metaphor, mean of expression of evaluation.

Актуальність порушеної теми визначається важливістю для сучасної лінгвістики системного знання про засоби вираження оцінної лексики, розуміння ролі оцінних категорій, уявлення про зв'язок оцінної метафоричної номінації з діяльністю людини, необхідно подальшого вивчення процесу комунікації, важливим компонентом якої є оцінка.

В статті вперше здійснена спроба комплексного порівняльного аналізу частотності вживання оцінної метафорики в бестселлерах сучасних німецьких письменників (Ульріке Дрезнер "Прихильність", Зігфрід Ленц "Хвилини мовчання", Шарлотте Лінк "Чужий гість") та у романах сучасних австрійських авторів (Томас Главнік "Життя бажань", Арно Гайгер "У нас все добре"); запропоновано узагальнену модель аналізу оцінних метафор, на основі якої була зроблена їх класифікація. Матеріалом дослідження слугували лінгвістичні одиниці, що містять оцінні метафоричні структури різного об'єму. Дослідження побудоване на основі аналізу 276 текстових прикладів з художніх творів сучасної німецької та австрійської літератури загальним об'ємом 1570 сторінок.

Оцінність різних фрагментів світу є однією з найважливіших складових когнітивної діяльності особистості. Людині властиво не просто усвідомлювати реально властиві ознаки, особливості предметів, що її оточують, але й оцінювати ці предмети з певних позицій, з точки зору потреб, прагнень та цілей, визначати переваги та недоліки. "Власне людською категорією" називає оцінку Н.Д. Арутюнова: "Вона задана фізичною та психічною природою людини, її буттям та відчуттям, вона задає її мислення та діяльність, ставлення до інших людей та предметів дійсності, її сприйняття мистецтва" [2, с. 5].

Оцінка як ціннісний аспект значення наявна в найрізноманітніших мовних вираженнях. Вона може обмежуватись елементами, меншими, ніж слово, а може характеризувати й групу слів, і ціле висловлювання. Існують цілі пласти лексики, призначені для вираження оцінки [3, с. 27]. Це в першу чергу прикметники й прислівники: *Auch sie war an Bord, Stella, lässig und schön saß sie auf der Heckbank* [10, с. 44]. Оцінка міститься в препозиціональних структурах дієслів та передається через актантні, що казують радість чи смуток тощо: *Der junge Mann, sagte er, scheint ein erfahrener Segler zu sein, er war begeistert von der "Libelle"* [11, с. 87].

Вважається, що всі слова, які містять оцінку, можна класифікувати як:

- розумово-оцінні, в яких оцінка "йде не від серця, а від розуму";
- емоційно-оцінні, що вказують "на почуття, звичайно пробуджувані предметами, які певним чином оцінюються суспільством" [4, с. 143, 156-157].

Проте, чітко розмежувати розумово-оцінні й емоційно-оцінні слова досить складно, адже всі слова, що вказують на почуття, викликані тими чи іншими явищами, містять у собі розумову оцінку.

За справедливими твердженнями О.М. Вольф та В.І. Шаховського, в основі емоції лежить оцінка [3, с. 40-42], а кожна емоція людини є результатом певного виду оцінки [6, с. 18].

Існує багато засобів створення емоційно-експресивного забарвлення слів та виразів, але найбільш продуктивним вважається асоціативно-образне переосмислення значень, в основі якого лежать тропи, а серед них головна роль належить метафорі як найпростішому по композиції прийому, що безпомилково сприймається реципієнтами й підсилює образний сигнал.

У нашій роботі ми дотримуємось точки зору Л.Г. Лузиної, викладеної в "Кратком словаре когнитивных терминов", відповідно до якої метафора являє собою "один із способів репрезентації знання в мовній формі, ... одну з форм концептуалізації". Креативна сила метафори здатна сумішати несумісне, асоціативно-образно виявляти нові якості об'єкта, створювати нові смисли в поняттях, що вербалізуються. Метафора (й інші тропи) використовується там, де усвідомлюється необхідність вираження прагматично-модального аспекту комунікації, де присутня установка адресанта мовлення на певний ілюктивний ефект. Метафора використовується подобою з метою створення експресивного ефекту, розрахованого більше на оцінку, ніж на образне сприйняття об'єкта, оскільки "традиційно вичленені, експресивно забарвлені значення слів і виразів несуть у собі сигнали, що визначаються у діапазоні схвалення або несхвалення при домінації в ньому суб'єктивно-емотивного спектра" [5, с. 83]. Метафора є не тільки продуктом логічної "операції", а й перш за все необхідним елементом художнього способу мислення. Метафоричний перенос майже завжди супроводжується появою або посиленням емоційно-експресивних елемен-

тів лексичної одиниці. Семантична двоплановість є неодмінною умовою метафоричної образності слова [2, с. 25].

Художня мова була і залишається тією областю загальнонаціональної мови, в якій стилістичні прийоми, засновані на метафоризації, знаходять своє широке та всебічне вираження. Так, авторські індивідуальні композити метафоричного характеру зустрічаємо майже в однаковій кількості як в німецькій мові, так і в австрійському варіанті німецької мови. Такі номінації виділяються незвичністю поєднання основ, служать засобами вираження схвалення і/або несхвалення, засобами сатири, іронії, як, наприклад, *Fast versöhnt knipste er die Lampe am Sofa an, drehte sich zu seiner Frau zurück und dachte es wieder: “Pferdegesicht“* [7, с. 162], *Sie hatte eine Tasse Tee vor sich, während die Menschen rund um sie riesige Eisbomben löffelten. Trotz der Eulensonnenbrille nahm er Mattheit auf ihrem Gesicht wahr* [9, с. 127].

При дослідженні метафоричних одиниць в сучасній німецькій та австрійській мовах в плані їх національної своєрідності було прийнято до уваги питання про функції лексико-семантичних груп та їх питомо вагу в мові, оскільки вони відрізняються особливою потенційною експресією метафорично перенесених значень.

Домінуюче положення серед метафоричних одиниць, що служать засобами вираження емоційної оцінки, займають класи слів тематичної групи назв тварин (зоосемізи). Одиниці даної лексико-семантичної групи в метафорично-переносному значенні використовуються в різних мовах для образно-оцінної характеристики людей. Вони створюють певну підсистему, особливе семантичне мікрополе, що входить в загальне поле характеристики людей. Тут в межах метафоричного вживання зустрічаються слова, які відносяться до різних стилістичних пластів, за принципом стилістичної опозиції “високе-низьке”, що проявляється у взаємодії слів класу “тваринний світ” у функції оцінного “образу” і слів класу “людина”. Яскравим прикладом зоонімної метафори з негативно-оцінним значенням слугує речення, діbrane з твору німецького письменника Зігфріда Ленца: *Sie wußten sogleich, wann die Bestattung von Frau Petersen stattfinden sollte, sie bewegten sich wackelig, ich konnte mir nicht helfen, doch auf mich machten sie den Eindruck von zwei Pinguinen* [10, с. 119].

За Б.В. Томашевським, існують такі різновиди метафор, як класична метафора, метафоричне порівняння та метафоричні епітети. Прикладами класичної метафори просто таки рясніють твори як німецьких, так і австрійських письменників: *Sie war gespenstisch blass, durchsichtig fast, und hatte eine völlig veränderte Physiognomie* [11, с. 66]. Оскільки цей приклад є лаконічним, відсутні інтенсифікатори та модифікатори, метафорично трансформоване слово *gespenstisch* вводиться нульовою зв’язкою. Метафоричне порівняння характеризується синтаксичною рухливістю, наявністю інтенсифікаторів, модифікаторів, афективів, компаративної зв’язки на кшталт *wie, als, als ob, ähnlich: Du bist kreidebleich im Gesicht, dünn wie ein Zaunpfahl, und du bewegst dich wie in Trance* [11, с. 68].

Для вираження оцінного відношення до описуваного автори вдаються до таких різновидів метафори як персоніфікації та деперсоніфікації, в основі яких лежить використання таких категоріальних ознак як жива та нежива істоти. Особливу роль при персоніфікації відіграють метафорично вживані дієслова, що виступають у звичній для них функції предиката. В аналізованих творах австрійських письменників у значній кількості зустрічаємо текстові приклади дієслівних метафор, на кшталт, *Jonas fischte ein paar Münzen aus der Tasche und legte sie ihm auf die schmierigen Finger* [9, с. 60], *Manchmal kratzte die Welt an den Augen* [7, с. 112], *...aus den Speerknospen der Buchen schauten Blätter wie blassgrüne Schmetterlingsflügel* [7, с. 247], *Alle dreißig Meter schwamm eine Gehweginsel im currygelben Schein einer Straßenlampe* [7, с. 249].

Автори для вираження категорії оцінки не обмежуються номінаціями тваринного світу, в романах превалюють метафоричні одиниці зі світу речей, предметів (тематичні групи): *Du bist kreidebleich im Gesicht, dünn wie ein Zaunpfahl, und du bewegst dich wie in Trance* [11, с. 68], *Helen witzelte immer; sein Gesicht erinnere sie an eine austreibende Kartoffel* [9, с. 23].

Діbrаний фактичний матеріал засвідчив, що в лексичній сучасної німецької мови кількісно переважають метафоричні номінації з негативною оцінкою. Домінування негативного спектра у вокабулярі мови має прямо пропорційну залежність від співвідношення позитивного та негативного на рівні реальної дійсності, з одного боку, та від співвідношення позитивних та негативних емоцій (емоційних станів) у житті людини – з іншого.

Для стилю художньої літератури австрійської мови, на відміну від стилю художньої прози німецької мови (яка характеризується більшою “розкутістю” у вживанні різкої оцінки), характерний своєрідний “консерватизм”, який проявляється у стриманому використанні метафоричних номінацій з негативною оцінкою. Аналіз подібних оцінних номінацій відіграє важливу роль у виявленні диференційних ознак аксіологічних картин світу, адже ціннісна картина світу, що виражена в оцінних значеннях може бути досліджена лише крізь призму емпіричних та культурних передумов створення метафоричних значень.

Література:

1. Аракелян И. Н. Субстантивные композиты метафорического характера в современном немецком языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Москва, 1977. – 28 с.
2. Арутюнова Н. Д. Аксиология в механизмах жизни и языка // Проблемы структурной лингвистики / Н. Д. Арутюнова. – М., 1984. – 127с.
3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. – М. : Наука, 1985. – 227 с.
4. Петрищева Е. В. Стилистически окрашенная лексика русского языка. – М. : Наука, 1984. – 221 с.
5. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М. : Наука, 1986. – 143с.
6. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж:Изд-во Воронежск.ун-та, 1987. – 192с.
7. Draesner Ulrike. Vorliebe. Roman. – München : Literaturverlag Luchterhand, 2010. – 254 S.
8. Geiger Arno. Es geht uns gut. Roman. – Wien : Carl Hanser Verlag, 2005. – 390 S.
9. Glavinic Thomas. Das Leben der Wünsche. Roman. – München : Carl Hanser Verlag, 2009. – 319 S.
10. Siegfried Lenz. Schweigeminute. 2010. – 128 S.
11. Link Charlotte. Der fremde Gast. Krimi. – München : Goldmann-Verlag, 2005. – 480 S.